

**Рабочая программа учебного предмета
«Родной (чеченский) язык»
(5 класс)**

Обязательная часть учебного плана.

Предметная область: Родной язык и родная литература.

ДОВЗИЙТАРАН КЕХАТ

Программа хЮттийна нохчийн меттан хьехархочунна ишколан дешаран хИнцалерчу тенденцешна а, Iаморан жигарчу методикашна а тIехъажийна йолу дешаран предметан белхан программа хЮттош, методически гЮ-накъосталла даран Iалашонца.

Герггарчу белхан программо хьехархочун таро хуьлуьйтур йу:

1) нохчийн мотт хьехаран процесехь коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь билгалдаьхначу Iаморан личностни, метапредметни, предметни жамIашка кхачош долу хИнцалера некъаш кхочушдан (кхин дIа – ФПДС КИД);

2) билгал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Iаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дIасайекъарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Iаморан коьчал карайерзорхъама йалийнчу дешаран гIуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, рузманан-тематикин планировани кечйан.

Личностни а, метапредметни а жамIаш далийна, коьртачу йукъардешаран ишколехь нохчийн мотт хьехаран башхаллаш тидаме а оьцуш.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмето билгалдо предметашна йукъара уьйраш гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца кхочушйар.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Нохчийн мотт – нохчийн халкъан ненан мотт, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт.

Нохчийн мотт хааро а, цуьнан тайп-тайпана кепаш, функционални тайпанаш карадерзоро а, цуьнан стилистически башхаллах, суртхЮтторан таронех кхетаро а, нохчийн маттах тайп-тайпанчу тIекаренан хьелашкахь нийса а, эвсараллица а пайдаэца хааро а билгалдоккху адаман кхиаме хилар.

Нохчийн матто, шен тIекаренан а, ойла йовзийтаран а коьрта функцеш кхочушйеш, адамашна йукъахь уьйр латтайо, адаман кхетам а, дог-ойла а кхолларехь дакъалоцу; нохчийн мотт нохчийн халкъан хаамаш, оьздангаллин ламасташ, истори ларйаран а, йовзийтаран а коьрта гIирс бу.

Ишколехь нохчийн мотт Iамор тIехъажийна ду дешархочун оьздангаллин а, коммуникативни а культура кхачаме йалорна а, цуьнан интеллектан а, кхоллараллин а говзалла, оьлайар, иэс, суртхЮттор, ша кхочушден дешаран гIуллакх кхиорна а.

Нохчийн мотт Iаморан чулацам иштта тIехъажийна бу функционални говзалла, адаман йешаран, текстех кхетаран, тайп-тайпанчу барамийн текстийн хаамах пайдаэцаран, цуьнан мах хадоран, цунах оьлайаран, шен Iалашонашка кхачаран, шен хаарш а, таронаш а шорйаран, йукъараллин дахарехь дакъалацаран интегративни хаар санна, кхиорна. Къамелан а, текстан а гIуллакх нохчийн меттан ишколан курсан къепе кхолларехь коьртаниг ду.

Цаьрца догIуш долу хаарш а, карадерзарш а далийна Iаморан метапредметни, предметни жамIийн ларамехь, Iаморан чулацамехь (дакъош: «Мотт а, къамел а», «Текст», «Меттан функционални тайпанаш»).

Дешаран предметан чулацам кхочушбан таро йу классал арахьарчу
Гуллакхдарехь: экскурсеш, тематикин меропрятеш, конкурсах, и. д.кх.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ІАМОРАН ІАЛАШОНАШ

Коьртачу йукьарчу дешаран программашца нохчийн мотт Іаморан
Іалашонаш йу:

патриотизмах кхетар а, иза гучуйаккхар а, нохчийн мотт Нохчийн
Республикин шолгІа пачхьалкхан мотт санна, нохчийн халкъан къоман мотт
санна ларар; маттаца нохчийн халкъан син хьал лардаран, довзийтаран кепе а,
ГІекаренан ГІирсе а санна кхетаме йукьаметтиг хилар; нохчийн культуре ларам
гучубаккхар;

нохчийн мотт адаман кхиаран ГІирс, йукьараллин уьйр кхолларан ГІирс
санна караберзор;

нохчийн маттах, цуьнан дІахІоттамах, функцех, нохчийн меттан
стилистикаси ГІирсех хаарш карадерзор; литературин меттан норманаш а,
къамелан обздангалла а практикехь карайерзор; жигара пайдаоьцучу а,
нуьцкъаллин а дешнийн хьал тодар а, шен къамелехь тайп-тайпанчу
грамматически ГІирсех пайдаэцар а; орфографически а, пунктуационни а
говзалла кхачаме йалор, шен къамел кхачаме далоран лаам кхиор;

къамелан Гуллакх, адаманашна йукьарчу куьцан а, куьцан доьцучу а
ГІекаренан хьелашкахь гонахарчу нахаца эьсара йукьаметтигаш латтош долу
коммуникативни карадерзарш кхачаме далор; нохчийн мотт тайп-тайпана
хаамаш бовзаран ГІирс санна караберзор;

ойланан Гуллакх кхачаме далор, нохчийн мотт Іаморехь дустаран,
анализан, синтезан, жамІдаран, тайпанашка дІасадекьаран, билгала йолу
бакьонаш дІахІитторан, универсальни интеллектан карадерзарш кхиор;

функционални говзалла кхиор: хаамийн лехам кхочушбаран, оьшу хаам
схьакьасторан а, хийцаран а, тайп-тайпанчу барамехь йолчу текстийн
чулацам тидаран, царох кхетаран, пайдаэцаран хаарш; текстан
хааман-маьІнин йухакечдаран стратеги а, говзалла а, некьаш а карадерзор;
текстах, цуьнан Гуллакхах, йукьарчу маьІнех, маьІнин дІахІоттамах, авторан
коммуникативни Іалашонах, меттан ГІирсийн Гуллакхах кхетаран кепаш
карайерзор.

ДЕШАРАН ПЛАНЕХЪ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ»
ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

Коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца догӀуш, «Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предмет йукъайоьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Iамо декхарийлахь долу предмет а йу.

Дешаран хьесапца 5 классехь нохчийн мотт Iаморна билгалдаькхина 102 сахьт (кIиранахь – 3 сахьт).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

5 КЛАСС

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьалла а (шуьйра дешан хIоттам, дукха маьIнаш долу дешнаш, дешан тIедеанчу маьIнийн кхиаме система, синонимаш а, антонимаш а, кицанаш а, аларш а).

Нохчийн меттан дошкхолладаاران хьелаш (йуьхьанцарчу ишколехь Iамийнчун барамехь). Лингвистикин коьрта дакъош (фонетика, орфоэпи, графика, орфографи, лексикологи, дошкхолладар, морфологи, синтаксис, пунктуаци). Мотт билгалонан система санна. Мотт адамийн тIекаренан гIирс санна. Меттан а, къамелан а коьрта дакъош: аз, морфема, дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени.

Мотт а, къамел а

Мотт а, къамел а. Барта а, йозанан а къамел, монолог а, диалог а, полилог.

Къамелан гIуллакхан тайпанаш (къамел дар, ладогIар, йешар, йаздар), церан башхалаш.

Дахарехь биначу тидамийн буха тIехь а, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетаме литература йешаран буха тIехь а барта монологан аларш кхоллар.

Йешна йа ладогIна текст, цу йукъахь дуьйцуш волчун йуьхь хуьйцуш а, барта схьайийцар.

Лингвистически теманашна а (Iамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тIехь йолчу теманашна а диалогехь дакъалацар.

Маршалла хаттаран, Iодикайаран, дехаран, баркаллин къамелан кепаш.

Дахарехь а, книгаш йешарехь а зеделлачунна, чулацаман суьртана тIе а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукъахь сочиненеш-миниатюралаш а).

ЛадогIаран тайпанаш: харжаман, довзийтаран, дуьхенгара.

Йешаран тайпанаш: Iаморан, довзийтаран, хьажаран, лехаман.

Барамехь 140 дашал кIезиг йоцчу ладогIначу а, йешначу а къамелан тайп-тайпанчу функционални-маьIнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхетар.

Текстан тема а, коьрта оила а билгалйаккхар, текстан чулацамца догIуш, хаттарш а, царна жоьпаш а хIиттор.

Йозанан кепехь йуьхьанцарчу текстан чулацам ма-барра а, бацбина а бовзийтар.

Iалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хьаьжжина алар кхоллархьама, меттан гIирсаш къастор.

Йозанехь вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларйар.

Тайп-тайпанчу лексически дошамех пайдаэцар.

Текст

Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан тема а, коьрта оила а. Текстан микротема. Коьрта маъІна чулоцу дешнаш.

Къамелан функционални-маъІнин тайпанаш: суртхІоттор, дийцар, ойлайар; церан башхаллаш.

Текстан композиционни дІахІоттам. Абзац текст композиционни-маъІнин дакъошка йекъаран гІирс санна.

Текстан дакъош а, предложенеш а вовшахтосу гІирсаш: дешан кепаш, цхъанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххыйн цІерметдешнаш, дешан йухаалар.

Дийцар къамелан тайпа санна. Дийцар.

Текстан маъІнин анализ: цуьнан композиционни башхаллийн, микротемийн, абзацийн, текстехь предложенеш вовшахтосучу гІирсийн а, кепийн а; меттан суртхІотторан гІирсех пайдаэцар (Іамийнчун барамехь).

Йешначу йа ладоьгІначу текстан чулацам ма-барра а, хоржуш а, бацбина а схъабийцар. Дийцархочун йуьхь а хуьйцуш, текстан чулацам схъабийцар.

Текстан хаамаш хийцар: текстан цхъалхе а, чолхе а план.

Меттан функционални тайпанаш

Меттан функционални тайпанех лаьцна йукъара кхетам (буьйцуцу маттах, функционални стилех, исбаьхъаллин литературин маттах).

МЕТТАН СИСТЕМА

Фонетика. Графика. Орфоэпи

Фонетика а, графика а лингвистикин дакъош санна.

Аз меттан дакъа санна. Озан маъІна къасторан гІуллакх. Нохчийн меттан мукъачу аьзнийн къепе.

Нохчийн меттан мукъазчу аьзнийн къепе.

Элпийн а, аьзнийн а дазар. Нохчийн алфавитан хІоттам.

Мукъа аьзнаш: деха а, доца а.

Мукъаза аьзнаш: къора а, зевне а.

Сонорни мукъаза аьзнаш.

Къамел дарехь аьзнийн хийцадалар. Фонетически транскрипцин элементаш.

Нохчийн маттахь дешдакъа. Дешдакъа дешан дакъа санна. Тохар.

Дош фонетически къастор.

Орфоэпи лингвистикин дакъа санна.

Интонаци (йиш), цуьнан функцеш. Интонацин коьрта элементаш.

Орфографи

Орфографи лингвистикин дакъа санна.

Й элпан нийсайаздар.

Къасторан **ь, ъ** хъаьркийн нийсайаздар.

Лексикологи

Лексикологи лингвистикин дакъа санна.

Дош – меттан коьрта дакъа. Цхьа маьІна долу а, дукха маьІнаш долу а дешнаш; дешан нийса а, тІедеана а маьІна.

Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.

Лексически дошамийн тайпанаш а (маьІнин дошам, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамаш), ненан меттан дешнийн хьал карадерзорежь цара ден гІуллакх а.

Цена нохчийн а, тІеэцна а дешнаш.

Фразеологи

Фразеологизмаш, церан маьІна, царах пайдаэцар.

Фразеологически эквиваленташ оьрсийн маттахь.

Фразеологически дошамаш.

Дешан хІоттам а, дошкхолладалар а

Морфема меттан уггар жима маьІне дакъа санна.

Морфемийн тайпанаш.

Дешан лард а, чаккхе а. Орам, дешхьалхе, суффикс.

Цхьанаораман (гергара) дешнаш.

Дошкхолладалар а, дошхийцадалар а.

Нохчийн маттахь дешнаш кхолладаларан коьрта кепаш. Дешнаш кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь мукьачу а, мукьазчу а аьзнийн хийцадалар.

Дешнаш кхолладаларан морфемни кеп (дешхьалхенан гІоьнца, суффиксан гІоьнца, дешхьалхенан а, суффиксан а гІоьнца). Лардаш вовшахкхетарца дешнаш кхолладалар. Чолхе дешнаш. Чолхе-дацдина дешнаш.

Дешан морфемни анализ.

Морфологи. Къамелан оьздангалла. Орфографи

Морфологи лингвистикин дакъа санна.

Коьрта къамелан дакъош. Къамелан дакъойн семантически, морфологически, синтаксически башхаллаш.

Коьрта къамелан дакъош, церан грамматически маьІна, морфологически билгалонаш, синтаксически гІуллакх.

Цердош

Цердош къамелан дакъа санна. Цердешан йукьара грамматически маьІна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш. Къамелехь цердешан гІуллакх.

Долахь а, йукьара а цердешнаш. Цердешнийн грамматически классаш. Цердешнийн терахь. Цхьаллин йа дукхаллин терахьан кеп бен йоцу цердешнаш.

Цердешнийн легарш. Диь легар. Дожарийн маьІна.

Цердешнийн дожарийн чаккхенaш нийсайазйар.
Цердешнаш кхолладаларан некъаш.
Цердешнаш морфологически къастор.
Долахь цердешнийн нийсайаздар.
Цердешнашца *ца* нийсайаздар.
Оьрсийн маттара тЕэцначу цхьадолчу цердешнийн
нийсайаздар.

Синтаксис. Къамелан оьздангалла. Пунктуаци

Синтаксис лингвистикин дакъа санна.

Дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а нохчийн меттан синтаксисан дакъош санна. Коьртачу дешан морфологически билгалонашка хьаьжжина, дешнийн цхьаьнакхетаран коьрта тайпанаш (цIеран а, хандешан а).

Предложени а, цуьнан билгалонаш а. Предложенийн тайпанаш, аларан Iалашоне а, эмоцин билгалоне а хьаьжжина.

Дийцаран, хаттаран, тIедожоран; айдаран а, айдаран йоцчу а предложенийн маьIнин а, интонацин а башхаллаш.

Предложенин коьрта меженаш (грамматически лард).

Подлежащи а, сказуеми а предложенин коьрта меженаш санна.

Сказуемин подлежащица барт хилар.

Грамматически лардийн масалле хьаьжжина, предложенийн тайпанаш: цхьалхе, чолхе.

Йаьржина а, йаржаза а предложенеш. Предложенин коьртаза меженаш: къастам, кхачам, латтам. Къастам а, и гайтаран тайпаналлин гIирсаш а. Кхачам а (нийса а, лач а), и гайтаран тайпаналлин гIирсаш а. Латтам а, и гайтаран тайпаналлин гIирсаш; маьIне хьаьжжина, латтабийн тайпанаш (хенан, меттиган, даран суьртан, Iалашонан, бахьанин, бараман).

Предложенин цхьанатайпана меженаш, къамелехь цара деш долу гIуллакх. Цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенийн интонацин башхаллаш.

Цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш долу предложенеш.

ТIедерзарца йолу предложени, интонацин башхаллаш.

ТIедерзар а, и гайтаран гIирсаш а.

Цхьалхечу предложенин синтаксически анализ.

Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш.

Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш пунктуационни кечйар. Диалог.

Йозанехь диалог пунктуационни кечйар. Пунктуаци лингвистикин дакъа санна.

КОЪРТАЧУ ЙУКЪАРЧУ ДЕШАРАН ТIЕГIАНЕХЬ

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

Кобртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамІашка кхочу дешаран а, кхетош-кхиоран а гІуллакхийн цхъааллехь, нохчийн къоман ламасталлин социокультурни, синъобздангаллин мехаллашца, йукъараллехь тІеэцначу низаман бакъонашца, норманашца догІуш а долуш, цул сов, жамІаша ша-шен довзарехь, ша-шен кхетош-кхиорехь, ша-шен кхиорехь адаман чохъара хъелаш кхолларехь аьтто а бо.

Кобртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамІаша гайта деза позитивни мехаллех кхетаран къепен куьйгаллица болх бан дешархой кийча хилар, цуьнан къепен буха тІехь а, кхетош-кхиоран гІуллакхдаран коьрта некъаш кхочушдарехь а гІуллакхдаран зеделларг совдаккхар, цу йукъахь кху декъахь:

Граждански кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш кхочушдан а, цуьнан бакъонаш тІеэца а кийча хилар, кхечу адамийн бакъонаш, маршо, бакъдолу хъашташ ларар; доьзалан, дешаран хьукматан, меттигерчу йукъараллин, виначу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар, цу йукъахь нохчийн маттахь йазйинчу литературин произведенешкахь гайтинчу хъелашца дустарехь дакъалацар а; экстремизман, дискриминацин муьлхха а кеп тІецаэцар; адаман дахарехь тайп-тайпанчу йукъараллин институташа дечу гІуллакхах кхетар; коьртачу бакъонех, маршонах, гражданинан декхарех, йукъараллин норманех, нохчийн маттахь йазйинчу литературин произведенешкарчу масаллийн буха тІехь кхийинчу поликультурни йукъараллехь адамийн вовшашца йолчу йукъаметтигийн бакъонех лаьцна кхетам хилар; цхъаьна тайп-тайпана гІуллакхаш кхочушдан кийча хилар, вовшех кхета, вовшашна гІо дан гІертар; ишколан шайн урхаллехь жигара дакъалацар; гуманитарни гІуллакхдарехь дакъалаца кийча хилар.

Патриотически кхетош-кхиоран:

Нохчийн Республикин пачхьалкхан матто санна нохчийн матто дечу гІуллакхах кхетар; нохчийн мотт, истори а, шен мехкан культура а йовза лаам гучубаккхар; нохчийн маттаца, шен Даймехкан кхиамашца, Іилманца, исбаьхьаллица, тІеман хьуьнаршца, халкъан къинхъегаман кхиамашца, (цу йукъахь исбаьхьаллин произведенешкахь гайтинарш а), мехала йукъаметтигаш йолуш хилар; Нохчийн Республикин символш, пачхьалкхан дезденош, исторически а, Іаламан а тІаьхьало, хІолламаш, тайп-тайпанчу къаьмнийн ламасташ ларар.

Синьъоздангаллин кхетош-кхиоран:

гИллакх-оьздангалла къасточу хьелашкахь оьздангаллин мехалла а, норманаш а йовзар; шен леларан, цу йукъахь къамел даран а, шегара даьллачун а, ткъа иштта оьздангаллин, бакъонийн норманашка хьаьжжина, кхечу адамийн леларан а, цаьргара даьллачун а мах хадо кийча хилар, диначу хIуманан хин йолчу гIаьхьалонах кхетар тидаме а оьцуш; йукъараллехь лело ца догIу гIуллакхаш адамийн леларан норманашца а, бакъонашца а цхьаьна ца догIу гIуллакхаш жигара гIецаэцар; шен а, йукъараллин а меттиган хьелашкахь адаман маршо а, жьопалла а.

Эстетически кхетош-кхиоран:

шен а, кхечу а халкъийн исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепех, ламастех, кхоллараллех кхеташ хилар; исбаьхьаллин эмоцин гIеIаткъамах кхетар; зIенан а, ша-шен гайтаран а гIирсех санна исбаьхьаллин культурин мехаллех кхетар; даймехкан а, дуьненан а исбаьхьаллин мехаллех кхетар; исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашкахь ша-шен гайтаре гIертар.

Физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:

шен дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна гIе а тевжаш, дахаран мехаллех кхетар; шен могошаллина жьопаллехь хилар а, дахаран могошчу кепана гIехьяжам хилар а (аьхна кхача, гигиенин бакъонаш ларйар, дIанисийна дешаран а, садаIаран а раж; диллина физически жигаралла); гIаьхьенех кхетар, зене марздаларш (спирт малар, цигаьрка озар, наркотикашка марзвалар), физически (а, синIаткъаман а, могошаллина зене йолу кхин тайпа кепаш гIецаэцар; кхерамзаллин бакъонаш ларйар, цу йукъахь ишколан меттан дешаран процессехь интернет-гуонехь кхерамзаллин леларан карадерзарш а; халахетарех а, хийцалуш долчу йукъараллин, хааман, Iаламан хьолех а вола хьуьнар хилар, цу йукъахь шена зеделлачух кхеташ а, кхин дIа йолу Iалашонаш хIиттош а; йемал ца беш, ша а, кхиберш а гIеэца хаар; шен а, кхиболчеран а синхаамийн хьолах кхета хаар, шегара хьал гайтархьама меттан гIирсех нийса пайдаэцар, цу йукъахь нохчийн маттахь йазйинчу литературин произведенешкарчу масалшна гIе а тевжаш; рефлексин карадерзарш кхиор, шегара а, ткъа иштта кхечу стагера а гIалат дала бакъо хилар къобалдар.

Къинхьегаман кхетош-кхиоран:

технологин а, йукъараллин а хьяжаман практикин хьесапаш (добзалан, ишколан, гIалин, мехкан дозанехь) кхочушдарехь жигара дакъалаца гIехьяжам хилар, цу тайпана гIуллакх дIадоло, план хIотто а, ша кхочушдан а хьуьнар хилар;

корматаллаш а, тайп-тайпана кьинхъегам а практикехъ Iамо дог дар, цу йукъахъ Iамочу предметан хаарех пайдаэцаран а, филологаша, журналисташа, йаздархоша бен болх бовзаран а буха тIехъ а; кьинхъегаме а, кьинхъегаман жамIашка а ларам хилар; шен а, йукъараллин а хъашташ тидаме а оьцуш, кхетарца харжар, дешаран, дахаран хъесапийн шен траектори дIахIоттор; хиндолчух долу шен хъесапаш схъадийца хаар.

Экологин кхетош-кхиоран:

гонахарчу декъехъ хъесапаш кхочушдархъама йукъараллин а, Iаламан а Iилманийн декъехъ долчу хаарех пайдаэцар, дечун план хIоттор, гонахарчарна цунах хила тарлучу тIаьхъалонан мах хадор; экологин проблемех лаьцна шена хетарг хъекъале а, нийса а схъаала хаар;

экологин культурин тIегIа лакхайаккхар, экологин проблемаш йаккхий хиларх а, уьш къасто некъаш лаха дезарх а кхетар; гонахарчарна зуламе долу дараш жигара тIецаэцар, цу йукъахъ экологин проблемаш ойъу литературин прозведенеш йовзарца кхиьнарш а; Iаламна, йукъараллина, технологина йукъахъ долчу хъелашкахъ гражданина а, хъаштхочо а санна айхъа дан дезачух кхетар; экологин хъажаман практикин гIуллакхдарехъ дакъалаца кийча хилар.

Iилманан довзаран мехаллин:

адаман а, Iаламан а, йукъараллин а кхиаран коьртачу низамех, адаман Iаламан а, йукъараллин а гуонаца йолчу уьйрех, меттан кхиаран низамех лаьцначу Iилманан кхетамийн вайн заманан къепеца гIуллакхдарехъ кхиар; меттан а, йешаран а культура, йешаран говзалла дуьне довзаран гIирс санна карайерзор; ишколан меттан дешаран башхаллаш лоруш, лехаман гIуллакхдаран коьрта хаарш карадерзор; зеделлачух, диначух, тидамех кхетарна тIехъажам а, шен а, йукъарчу а хьоле кхачаран некъаш кхачаме дало гIертар а.

Дешархо йукъараллин а, Iаламан а гуонан хийцалучу хьолех воларан:

йукъараллин зеделларг, коьрта йукъараллин гIуллакхаш, йукъараллехъ леларан бакьонаш, норманаш, йукъарлонашкахъ а, тобанашкахъ а йукъараллин дахаран кепаш дешархоша карайерзор, корматаллин гIуллакхдарца, ткъа иштта добзал а, кхечу культурин гуонера нахаца йукъараллин зIе хиларан гурашкахъ вовшахтоьхна тобанаш а йукъа а лоцуш;

билггал доцчу хъелашкахъ зIе хиларан хъашт, кхечеран хаарш а, царна зеделларг а тIеэца кийча хилар; практически гIуллакхдарца шена хууш долчун тIегIа лакхадаккхарехъ билггал доцчу хъелашкахъ даран хъашт хилар, цу йукъахъ кхечу нахах Iама хаар а, цхъаьна гIуллакхдарехъ кхечарна зеделлачух девза гIуллакхаш, карадерзарш, керла хаарш тIеэца

хаар а; объектех, хиламех лаьцна гипотезаш, цу йукъахь хьалха бевзаш цахилларш а, кхетамаш, ойла кепе йалоран, васташ цхьаьнадалоран говзалла а, керла хаарш а кхио оьшуш хилар а; шен хаарш кьен хиларх кхетар, шен кхиаран хьесап хЮоттор; коьртачу кхетамех, терминех, кхиаран концепцин декъехь шена хетачух пайдаэца хаар, экономикакин, йукъараллин, Галаман вовшашца йолу уьйр гучуйаккха а, талла а хаар, гонахарчунна Гаткъам бар, Галашонашка кхачар, кхайкхамаш а, хила тарлун йаккхий тГабьхалонаш а эшор тидаме а оьцуш, ша дечун мах хадо хаар;

книгаш йешарехь, къамел дарехь, дахарехь зеделлачунна тГе а тевжаш, Гаткъамечу хьолах кхета, хуьлучу хийцамийн, церан тГабьхалонийн мах хадо; Гаткъамечу хьолан мах хадо, тГеэцна сацамаш, дараш нисдан; кхераман, тГабьхалонан мах хадо а, кепе йало а, зеделларг кхио, хЮьттinchу хьолехь диканиг лаха хаа; кхиаман гаранти йоцуш, гГуллакх дан кийча хила хьуьнар хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

1. Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор

Коьрта маьІнин дараш:

меттан дакъойн, меттан хиламийн, процессийн ладаме билгалонаш гучуйаха а, билгалйаха а;

меттан дакъош (хиламаш) тайпанашка дГасадекъаран ладаме билгало, жамІдарна а, дустарна а бахьанаш, кхочушйечу анализан критереш къасто; ладамечу билгалоне хьабжжина, меттан дакъош тайпанашка дГасадекъа;

низаме хьабжжина дерг а, цхьаьнацадогГург а къасточу факташкахь, хаамашкахь, тидамашкахь гучудаккха; низаме хьабжжина дерг а, цхьаьнацадогГург а гучудаккхаран критереш йала;

хЮоттийна дешаран декхар кхочушдарна оьшучу текстан хааман къоьлла гучуйаккха;

меттан процессаш Гаморехь бахьанин-тГабьхалонан уьйраш гучуйаха; дедукцин а, индукцин а ойланаш сацарх, тера йогГу ойланаш сацарх пайдаэцарца жамІаш дан; уьйрех лаьцна гипотезаш кепе йало;

текстийн тайп-тайпанчу кепашца, меттан тайп-тайпанчу дакъошца болх барехь дешаран хьесап кхочушдаран кеп шен лаамехь харжа, кхочушдаран вариантш йустуш а, гГолехь вариант хоржуш а, ша билгалйина критереш тидаме оьцуш а.

Коьрта лехаман дараш:

хаттарех пайдаэца мотт Гаморехь хааран лехаман гГирсах санна;

хьолан бакъ долчун а, лууш долчун а йукъара цхъаьнацадогIург гойту хаттарш кепе дало а, долуш дерг а, лобхуш дерг а шен лаамехъ дIахIотто а;

шена хетарг а, кхечарна хетарг а бакъ хиларх лаьцна гипотеза кхолла, шена хетарг а, ойла а тIечIагIйан;

дарийн алгоритм хIотто, дешаран хьесап кхочушдарехъ цунах пайдаэца;

меттан дакъойн, процессийн, бахъанин-тIаьхьалонан уьйрийн, объектийн вовшашца йозуш хиларан башхаллаш дIахIитторехъ ша хIоттийнчу планаца жима таллам бан;

лингвистически таллам (эксперимент) барехъ схьаэцначу хааман мегаш хиларан а, бакъхиларан а мах хадо; биначу тидаме, талламе хьаьжжина, жамIаш ша кепе дало; схьаэцна жамIаш бакъхиларан мах хадоран гIирсаш караберзо;

процессийн, хиламийн кхин дIа хила тарлуш долу кхиар а, тера догIучу хьелашкахъ церан тIаьхалонаш а билгалйаха, ткъа иштта керлачу хьелашкахъ а, контексташкахъ а церан кхиарах лаьцна шайна хетарг ала.

Хаамца болх бар:

деллачу дешаран хьесапе а, йалийнчу критерешка а хьаьжжина, хаамаш лахарехъ а, схьакъасторехъ а тайп-тайпанчу кепех, гIирсех, жоп дехарх пайдаэца;

тексташкахъ, таблицашкахъ, схемашкахъ белла хаам схьакъасто, талла, къепе бало, хааман кхетам бала, цуьнан жамI дан;

чулацамехъ болу хаам бакъ хиларе а, мегаш хиларе а хьаьжжина, текстан мах хадорхьама а, дешаран хьесапаш кхочушдаран Iалашонца оьшучу хаамах кхетархьама а ладогIаран а, йешаран а тайп-тайпанчу кепех пайдаэца;

хIиттийнчу Iалашонашка хьаьжжина, цхъана йа масех хьостанера хаамаш схьаэцархьама, жамIдархьама, къепе балорхьама маьIнин йешарх пайдаэца;

тайп-тайпанчу хаамийн хьостанашкара тера догIу тIечIагIдарш каро (цхъа ойла, верси бакъйеш йа харцйеш йолу);

хаам луш йолу уггар гIолехъ кеп (текст, презентаци, таблица, схема) ша схьахаржа а, кхочушден хьесапаш, коммуникативни хIоттаме хьаьжжина, чолхе йоцчу схемашца, диаграммашца, кхечу графикица, церан вовшех йозуш хиларца гайта а;

хьехархочо йеллачу йа ша хIоттийнчу критерешца хааман тешаме хиларан мах хадор;

хаамаш къепе бало а, эвсараллица дагахъ латто а.

2. Дешаран универсальни коммуникативни дараш карадерзор

ТӀекаре:

тӀекаренан хьелашка, Ӏалашонашка хьаьжжина, хетарг кхолла а, цунах кхета а, эмоцеш гайта; диалогашкахь а, дискуссешкахь а, барта монологически кӀамелехь а, йозанан тексташкахь а ша (шена хетарг) гайта;

тӀекаренан ишарш йаран (дешнашца боцу) гӀирсаш бовза, йукъараллин хьаьркийн маӀнех кхета;

кӀовсаме хьелаш кхолладаларан бахьанаш довза, кӀовсамаш малбан, дагадовла;

кхечеран дагахь долчух кхета, кӀамелхочуьнца лараме хила, хьайн дуьхьалонаш оьздачу кепе йерзо;

диалог/дискусси дӀайахьарехь йийцаре йиллинчу темица догӀу хаттарш дала а, хьесап кхочушдарна а, дика лаарца йолчу тӀекаренна тӀетарна а тӀехьажийна йолу ойланаш ала а;

шена хетарг диалоган кхечу декъашхошна хетачунна дуьхьалхӀотто, башхаллаш а, позицийн тера хилар а гучудаккха;

йиначу меттан анализан, кхочушйинчу лингвистически экспериментан, талларан, проектан жамӀаш нахана гуш-хезаш довзийта;

презентацин Ӏалашо а, аудиторин башхаллаш а лоруш, кӀамел даран барам ша харжа, цуьнга хьаьжжина, иллюстрацин материалах пайдаэцарца барта а, йозанан а тексташ хӀитто.

Цхьаьна гӀуллакхар:

билгал йолу проблема кхочушйарехь тобанца а, ша а бен болх гӀолехь хиларх кхета а, цунах пайдаэца а, йуьхьарлаьцна Ӏалашо кхочушйарехь вовшашца зӀе хиларан тобанан кепех пайдаэцар оьшуш хилар билгалдаккха;

цхьаьна гӀуллакхаран Ӏалашо йуьхьарлаца, цу Ӏалашоне кхача цхьаьна дараш хӀитто: гӀуллакх дӀасадекъа, барт бан, цхьаьна бечу белхан процесс а, жамӀ а дийцаре дан; масех адамна хетачун жамӀ дан, куьйгалла дан, тӀедиллар кхочушдан, муьтӀахь хила кийча хилар гучудаккха;

цхьаьна бен болх вовшахтохаран план хӀотто, шен гӀуллакх къасто (вовшашца зӀе хиларан массо а декъашхочунна бакъахьа хетарг а, церан таронаш а лоруш), тобанан декъашхошна йукъахь хьесапаш дӀасадекъа, белхан тобанийн кепашкахь дакъалаца (дийцаре диллар, вовшех дагавалар, «хьен штурм», кхийерш а);

белхан шен дакъа кхочушдан, оцу декъехь лакхарчу жамӀашка кхача, тобанан кхечу декъашхойн дарашца шен дарийн уьйр хилийта;

йукъарчу балха тӀехь ша дакъалацаран эвсараллин мах хадо вовшашца зӀе хиларан декъашхоша шаьш хӀиттийнчу критерешца; жамӀаш йуьхьанцарчу хьесапца а, тобанан хӀора декъашхочун цу жамӀашка кхачоран гӀуллакхца а дуста, жопаллин гуо дӀасабекъа а, тобанна хьалха отчет йала кийча

хила а.

3. Дешаран универсальни регулятивни дараш карадерзор

Ша-шен вовшахтохар:

дешаран а, дахаран а хьелашкахь кхочушйен проблемаш гучуйаха;

сацам баран тайп-тайпана некъаш довза (ша цхьамма, тобанехь сацам бар, тобано сацам бар);

хьесап кхочушдаран алгоритм (йа цуьнан дакъа) ша хЮтто, болчу гИрсашка а, шен таронашка а хьаьжжина, дешаран хьесап кхочушдаран кеп къасто, сацаман йелла вариантш тЕчІагІйан;

дарийн план ша хЮтто, иза кхочушйарехь оьшу нисдарш йукъадало;

шена хетарг къасто а, шен сацамах жобпалла тЕэца а.

Ша-шен таллар:

ша-шен талларан (цу йукъахь къамелан а), ша-шен догдаийтаран, рефлексин тайп-тайпана кепаш карайерзо;

дешаран хьолан нийса мах хадо а, иза хийцаран план йало а;

дешаран хьесап кхочушдарехь хила тарлуш йолу халонаш ган а, хийцалучу хьелашна адаптаци йан а;

гЮллакхдаран жамІашка кхачаран (цакхачаран) бахьанех кхето; коммуникативни аьтто цахиларан бахьанех кхета а, уьш ца хилийта хаа а, карадерзийнчу къамелан зеделлачун мах хадо, тЕкаренан Іалашонашка а, хьелашка а хьаьжжина, шен къамел нисдан а; тЕкаренан Іалашонан а, хьелийн а жамІ цхьаьнадаран мах хадо.

Синхаамийн интеллект:

шен а, кхечеран а синхаамаш тЕхь урхалла даран хьуьнар кхио;

синхаамаш хиларан бахьанаш гучудаха а, талла а; кхечу стеган дагахь долчух а, цуьнан бахьанех а кхета, къамелан хьал а толлуш; шен синхаамаш гайтаран кеп нисйан.

Ша а, кхиберш а тЕэцар:

кхечу стагах а, цунна хетачух а кхеташ хила; ша а, кхиверг а гІалатвала бакьо йолуш хиларх кхета;

ша а, кхиберш а, йемал ца беш, тЕэцар; цІеначу дагара хила;

гонахарчу дерригенна а Іуналла дан йиш цахиларх кхета.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

5 КЛАСС

Дешархо Іемар ву:

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн меттан хьолах а, исбаьхьаллех а кхеташ хила, цунна тешалла деш долу масалш дало.

Лингвистикин коьрта дакъош, меттан а, къамелан а коьрта дакъош довза (аз, морфема, дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени).

Мотт а, къамел а

Барта а, йозанан а къамелан, монологан а, диалоган а йукъара башхаллаш билгалйаха; хІора дийнан дахарехь а, дешарна тІехъажийна долу хьесапаш кхочушдарехь а къамелан гІуллакхдаран тайпанийн башхаллаш тидаме эца.

Дахарехь биначу тидамийн, Іилманан-дешаран, исбаьхьаллин, Іилманан-кхетаме йолу литература йешаран буха тІехь барамехь 5 предложенел кІезиг доцу барта монологически аларш хІитто.

Лингвистически теманашна йолчу диалогехь а (Іамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тІехь йолчу диалогехь/полилогехь а дакъалаца (барамехь 3 репликел кІезиг йоцуш).

Къамелан тайп-тайпанчу функциональни-маъІнин тайпанийн Іилманан-дешаран, исбаьхьаллин тексташка ладогІаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: харжаман, довзийтаран, дуьхенгара.

Йешаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: хьажаран, довзийтаран, Іаморан, лехаман.

Барамехь 90 дашал кІезиг йоцу йешна йа ладогІна текст барта схьайийца; йуьйцуш волчун йуьхь хийцарца текст схьайийца.

Барамехь 140 дашал кІезиг йоцчу ладогІначу а, йешначу а къамелан тайп-тайпанчу функциональни-маъІнин тайпанийн Іилманан-дешаран, исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхета: барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккха; текстан чулацамца догІу хаттарш хІитто а, царна жоьпаш дала а; йозанан кепехь йуьхьанцарчу текстан чулацам ма-барра а, бацбина а бовзийта (ма-дарра схьадийцарехь йуьхьанцарчу текстан барам 90 дашал кІезиг хила ца беза; дацдинчу схьадийцарехь – 95 дашал кІезиг хила ца беза).

Іалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хьаьжжина алар кхоллархьама, меттан гІирсаш къасто.

Йозанехь вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларйан, цу йукъахь 80 – 90 дешан барам болу текст

тЕра схъайазйеш а; 10 – 15 дашах лаьтта дешнийн диктант йазйеш а, хьалха Iамийна нийсайазйаран бакьонаш ларйеш хIоттийнчу 80 – 90 дешан барам болчу йозучу текстан буха тIехь диктант йазйеш а; тайп-тайпанчу лексически дошамех пайдаэца хаа; барта къамелехь а, йозанехь а къамелан оздангалла ларйан.

Текст

Текстан коьрта билгалонаш йовза; текст композиционни-маьIнин дакъошка (абзацашка) йекъа; текстан дакъош а, предложенеш а вовшахтосу гIирсаш (дешан кепаш, цхьанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххыйн цIерметдешнаш, дешан йухаалар) бовза; шен текст (барта а, йозанан а) кхолларехь оцу хаарех пайдаэца.

Текстан, цуьнан композиционни башхаллийн маьIнин анализ йан, микротемийн а, абзацийн а масалла къасто.

Текстан башхалонаш билгалйаха, цуьнан коьрта билгалонашца (тема, коьрта ойла, предложенийн грамматически уьйр, маьIнин цхьаалла, гIеххьа йуьзна хилар) йогIуш хиларе хьаьжжина а; къамелан функционални-маьIнин тайпанан текст хиларе хьаьжжина а.

Текст кхолларан практикехь (Iамийнчун барамехь) текстан коьртачу билгалонех а, къамелан функционални-маьIнийн башхаллех а, меттан функционални тайп-тайпаналлех а долчу хаарех пайдаэца.

Текст кхолларан практикехь текстан (дийцар) коьрта билгалонех долчу хаарех пайдаэца.

Дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна тIе а тевжаш, тексташ-дийцарш кхолла; чулацаман суьртана тIе а тевжаш, тексташ кхолла; (цу йукьахь барамехь 3 йа цул сов предложенел кIезиг йоцу сочиненеш-миниатюрарш а; барамехь 60 дашал кIезиг йоцу классехь йазйеш йолу сочиненеш а).

Кеп талхийна текст йухаметтахIотто; йуьхьанцарчу текстана тIе а тевжаш, йухаметтахIоттийна текст нисйан.

ЛадобгIначу а, йешначу а Iилманан-дешаран, исбаьхьаллин, Iилманан-кхетаме йолчу текстийн хаамаш хийцаран хаарш карадерзо: план хIотто (цхьалхе, чолхе) кхин дIа а текстан чулацам барта а, йозанан кепехь а йухаметтахIотторан Iалашонца; текстан чулацам, цу йукьахь дийцархочун йуьхь хуьйцуш а, схьабийца; тайп-тайпанчу хьостанашкара хаам схьахаржа а, цу йукьахь лингвистически дошамашкара а, справочни литературера а, дешаран гIуллакхдарехь цунах пайдаэца а.

Йеллачу темехула болу хаам презентацин кепехь схьагайта.

Шен/кхечу дешархоша кхоьल्लीна тексташ церан чулацам кхачаме балоран Iалашонца тайан (бакь йолу материал таллар, текстан йуьхьанцара маьIнин анализ – маьIнин цхьаалла, дозуш хилар, хаамаш хилар).

Метган функционални тайпанаш

Буйцучу метган, функционални стилийн, исбаьхьаллин литературин метган башхаллаш къасто.

МЕТГАН СИСТЕМА

Фонетика. Графика. Орфоэпи

Аьзнийн башхалонаш билгалйаха; озана а, элпана йукьарчу башхаллех кхета, аьзнийн системин башхалонаш билгалйаха. Зевне а, къора а мукьаза аьзнаш, деха а, доца а мукьа аьзнаш хазарехь къасто а, нийса дIаала а.

Дешнаш дешдакъошка декьа а, уьш нийса дIаала а. Оьрсийн маттара тIеэцна дешнаш аларехь нохчийн метган аьзнийн къепено а, интонацино а тIеIаткъам барца кхоллалуш йолу акцент дIайаккха.

Барта а, йозанца а дешан фонетически къастам бан.

Интонацин коьрта дакъош къасто.

Дешнаш аларан а, нийсайаздаран а практикехь фонетикех, графикех, орфоэпех долчу хаарех пайдаэца.

Орфографи

Нийсайаздаран практикехь орфографех долчу хаарех пайдаэца (цу йукьахь ду **й** элпан а, къасторан **ь, ъ** хьаьркийн а нийсайаздарх долу хаарш а).

Лексикологи

Дешан лексически маьIна къасто.

Къамелехь цхьа маьIна долчу а, дукха маьIнаш долчу а дешнех нийсачу а, тIедеанчу а маьIнехь пайдаэца.

Синонимаш, антонимаш, омонимаш йовза.

Лексически дошамех пайдаэца хаа (маьIнин дошамех, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамех).

Цена нохчийн а, тIеэцна а дешнаш довза.

Къамелехь дешнех, церан лексически цхьаьнадар тидаме а оьцуш, пайдаэца,

.

Фразеологи

Фразеологизмаш йовза. Фразеологизмийн маьIна дийца, уьш синонимашца а, йукьарчу дешнийн цхьаьнакхетаршца а хийца.

Къамелехь фразеологически карчамех пайдаэца, пайдаэцаран гуо, тIекаренан хьелаш тидаме а оьцуш.

Дешнийн лексически анализ йан (Iамийнчун барамехь).

Оьрсийн маттахь фразеологически эквиваленташ харжа.

Дешан хЮоттам а, дошкхолладалар а

Дашехь морфемаш йовза (орам, дешхълалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схълакъасто.

Цхъланаораман (гергара) дешнаш харжа а, къасто а. Дешнийн кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь хийцалуш долу аьзнаш каро.

Схъладевлла а, схъладовлаза а долчу дешнийн лардаш къасто. Дошкхолладаларан коьрта кепаш, дешнийн кхолладаларан зленаш къасто.

Дешхълалхенан а, суффиксан а гЮоьнца а, ткъа иштта лардаш вовшахкхетарца а дешнаш кхолла.

Дешнийн морфемни анализ йан.

Чолхе дацдина дешнаш нийса дЮаала а, царах нийса пайдаэца а.

Морфологи. Къламелан оьздангалла. Орфографи

Морфологин коьрта кхетамаш бовза.

Коьртачу къламелан дакъойн ладаме билгалонаш хаа.

Дешнийн лексико-грамматически тайпанех санна къламелан дакъойх, дешан грамматически маьЙнех, нохчийн маттахь дешарна тЮехълажийна хълесапаш кхочушдарна леринчу къламелан дакъойн къепех долчу хаарех пайдаэца.

Къламел дарехь а, тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а морфологех долчу хаарех пайдаэца.

Цердош

Цердош къламелан дакъа санна довза, йукъларчу маьЙне а, хатгаре а хълължжина; цуьнан грамматически билгалонаш, синтаксически гЮуллакх къасто; къламелехь цо дечу гЮуллакхах кхето.

Цердешнийн дукхаллин терахълан кепаш нийса кхолла а, къламелехь царах пайдаэца а. Долахь а, йукълара а цердешнаш къасто а, къламелехь царах нийса пайдаэца а.

Цердешнийн грамматически классаш йовза.

1-, 2-, 3-, 4-чуй легарехь долчу цердешнийн оьшучу дожаран кеп нийса кхолла а, къламелехь цунах пайдаэца а.

Цердешнийн нийсайаздаран норманаш (цу йукълыхь цердешнашца **ца** нийсайаздаран норма а) ларйан.

Цердешнашна морфологически къастам бан.

Оьрсийн маттаца дубстича, нохчийн маттахь цердешнийн башхаллех кхета.

Синтаксис. Къламелан оьздангалла. Пунктуаци

Синтаксисан дакъош довза (дешнийн цхълълнакхетар а, предложени а); предложенера дешнийн цхълълнакхетарш къасто; коьртачу дешан морфологически билгалонашка хълължжина, дешнийн цхълълнакхетарийн тайпанаш довза (цЮеран, хандешан);

дешнийн цхъаьнакхетаршна а, цхъалхечу предложенешна а синтаксически анализ йан; чолхечу предложенешна пунктуационни анализ йан (Iамийнчун барамехь); тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а, къамел дарехь а синтаксисах, пунктуацех долчу хаарех пайдаэца.

Чолхейовлаза йолу цхъалхе предложенеш йовза; цхъанатайпанчу меженашца чолхейевлла цхъалхе предложенеш, цхъанатайпанчу меженашца йукъара дош долу а, тIедерзарца йолу а предложенеш а чулоцуш; аларан Iалашоне хъаьжжина (дийцаран, тIедожоран, хаттаран), эмоцин билгалоне хъаьжжина (айдаран, айдаран йоцу), грамматически лардийн масалле хъаьжжина (цхъалхе, чолхе), коьртаза меженаш хиларе хъаьжжина (йаьржина, йаржаза), предложенеш йовза; предложенин коьрта а (грамматически лард), коьртаза а меженаш къасто (Iамийнчун барамехь).

Диалогически а, монологически а къамелехь, кехат тIехь, дIакхайкхорехь, и.д.кх. тIедерзарх пайдаэца. Предложенехь тIедерзар а, подлежащи а вовшах къасто. Сацаран хъаьркаш хIитторах кхето.

тIедерзарца, цхъанатайпанчу меженашца, цхъанатайпанчу меженашца йукъара дош долчу предложенешкахь; ма-дарра къамелаца йолчу предложенешкахь; хуттургаш йолчу а, хуттургаш йоцчу а уьйраца дозуш долчу дакъойх лаьттаху чолхечу предложенешкахь сацаран хъаьркаш хIитторан пунктуационни норманаш йозанехь ларйан; йозанехь диалог кечйан.

НОХЧИЙН МЕТТАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 КЛАСС

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахьтийн барам			Терахь	Гуллакхдаран коьрта тайпанаш	ЖамIдаран кеп.	Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин				
Дакъа 1. КАРЛАДАККХАР								
1.1	Гамийнарг карладаккхар	3	1	0		Текст йешар, къамелан дакъош, предложенийн меженаш карлайахар.	Барта хаттар Йозанан таллар Диктант	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		3	1	0				
Дакъа 2. МАТТАХ ЛАЪЦНА ЙУКЪАРА ХААМАШ								
2.1.	Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьалла а. Лингвистика маттах лаьцна Iилма санна. Лингвистикин коьрта дакъош	2	0	0		Дукха маьIнаш долчу дешнийн лексически маьIнийн анализ йан, дешан нийса а, тIедеана а маьIнаш, синонимийн моIарерчу дешнийн а, антонимийн а маьIнаш дуста. Йиначу анализан буха тIехь нохчийн меттан хазаллех а, хьолах а хетарг ша кепе дало. Лингвистикин коьртачу дакъойн башхалонаш билгалйаха. Дешнаш а, йукъараллин хьаьркаш а (некъан хьаьркаш, сервисан	Барта хаттар (устный опрос)	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

					хъаьркаш, хъалххенцара хъаьркаш, математикин символаш, и.д.кх.) йустарна бахъанаш къасто. Хъаьркин къепен а, адамиин тЕкаренан гИрсан а санна меттан башхалонаш билгалйаха. Меттан а, къамелан а коьрта дакъош каро а, дуста а (йуьхъанцарчу ишколехь Iамиинчун барамехь)		
Дерриг:	2	0	0				

Дакъа 3. МОТТ А, КЪАМЕЛ А.

3.1.	Мотт а, къамел а. Монолог. Диалог. Полилог. Мотт гIуллакхдар санна	2	1	0	Дахарехь биначу тидамиин, Илманан-дешаран, исбаьхъаллин, Илманан-кхетама йолу литература йешаран буха тЕхь барта монологически аларш хIитто. Йешна йа ладоьгIна текст барта схъайийца, цу йукъахь дийцархочун йуьхь хуьйцуш а. Лингвистически теманаша йолчу диалогехь а (Iамиинчун барамехь), дахарехь биначу тидамиин буха тЕхь йолчу диалогехь/ полилогехь а дакъалаца. Барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта оила а билгалйаккха; текстан чулацамца догIу хаттарш хIитто а, царна жобпаш дала а. Йуьхъанцарчу текстан чулацаман анализ йан, йозанан кепехь ма-барра а, бацбина а иза бовзийта. Дахарехь а, книгаш йешарехь а зеделлачунна, чулацаман суьртана тIе а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукъахь сочиненеш-миниатюралар а)	Йозанан таллар (письменный опрос) Диктант	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:	2	1	0				

Дакъа 4. ТЕКСТ

4.1.	Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан композиционни дIахIоттам. Къамелан	2	0	0	Текстан коьрта билгалонаш йовза; текст композиционни-маьIнин дакъошка (абзацашка) йекъа. Текстан предложенеш а, дакъош а вовшахтосу гИрсаш (дешан кепаш, цхъанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш,	Йозанан таллар Практически болх	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
------	--	---	---	---	---	------------------------------------	--

	функционални-маџнин тайпанаш.					антонимаш, йаххийн цџерметдешнаш, дешан йухаалар) бовза; шен текст (барта а, йозанан а) кхолларехь оцу хаарех пайдаэца. Текстан анализ йан а, башхалонаш билгалйаха а, цуьнан коьрта билгалонашца (тема, коьрта ойла, предложенийн грамматически уьйр, маџнин цхьаалла, гџеххьа йуьзна хилар) йогуш хиларе хьаьжжина а; къамелан функционални-маџнин тайпанан текст хиларе хьаьжжина а.		ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
4.2.	Дийцар къамелан тайпа санна. Текстан маџнин анализ. Текстан хаамаш хийцар	3	0	0		Текстехь бийцинчу хиламийн, процессийн уьйр билгалйаккха. Дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна тџе а тевжаш, къамелан функционални-маџнин тайпанан (дийцар) тексташ кхолла; чулацаман суьртана тџе а тевжаш, тексташ кхолла; Кеп талхийна текст йухаметтах џотто; йуьхьанцарчу текстана тџе а тевжаш, йухаметтах џоттийна текст нисйан. Шен/кхечу дешархоша кхоьллина тексташ тайан, церан чулацам кхачаме балоран џалашонца: бакъ йолчу материалан мах хадо, текстан анализ йан, маџнин цхьаалле, дозуш хиларе, хаам хиларе хьаьжжина. Йуьхьанцара а, тайина а тексташ йуста	Барта хаттар Йозанан таллар	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		5	0	0				
Дақъа 5. МЕТТАН ФУНКЦИОНАЛЬНИ ТАЙПАНАШ								
5.1	Меттан функционални тайпанаш (йукъара кхетам)	2	0	0		Меттан тайп-тайпанчу функционални тайпанийн (буьйцучу меттан, функционални стилийн (џилманан, гџуллакхан, публицистически), исбаьхьаллин литературин меттан) тексташ йовза	Барта хаттар	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		2	0	0				
Дақъа 6. МЕТТАН КЪЕПЕ								
6.1	Фонетика. Графика. Орфоэпи	11	0	1		Къамелан озан маџнан къасторан гџуллакхах	Ша-шен мах хадор	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/

					<p>кхета, масалш дало. Йалийнчу билгалонашш къамелан абзнаш довза, дешан абзнийн хЮтта бовза. Йалийнчу билгалонашца абзнаш тайпанашш декъа. Зевне а, къора а мукъаза абзнаш, деха а, доца мукъа абзнаш къасто. Транскрипцин элементий гЮьнца дешнаш аларан а, йаздаран а башхалле кхето. Дешан абзнийн а, элпийн а хЮтта маш буст Дешнаш дешдакъошка декъа а, дешнаш цхьан моГанера вукху моГане нийса сехьадаха Галашонца а, эмоцин билгалонца а тайп-тайпана долу аларш нийсачу интонацица ала</p>	<p>«ЖамГдаран кехатца» Сочинени Барта хаттар Йозанан таллар</p>	<p>ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p>
6.2	Орфографи	3	0	0	<p>Нийсайаздаран практикехь орфографех долчу хаарех пайдаэца (цу йукъахь й элпан а, къасторан ъ, ь хьабркийн а нийсайаздарх долу хаарш а). Оьшу хаам каро а, цунах пайдаэца а.</p>	<p>Барта хаттар Йозанан таллар</p>	<p>www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p>
6.3	Лексикологи	7	0	0	<p>Дешан лексически маГнех кхето тайп-тайпанчу кепашца (цхьанаораман (гергара) дешнаш харжар; синонимаш, антонимаш, омонимаш харжар; дешан маГна къастор, контексте хьабжжина а, маГнин дошаман гЮьнца а). Цхьа маГна долу а, дукха маГнаш долу а дешнаш довза, дешан нийса а, тГедана а маГнаш къасто. Йеллачу билгалонца дешан нийса а, тГедана а маГнаш дуста. Синонимаш, антонимаш, омонимаш йовза, дукха маГнаш долу дешнаш а, омонимаш а къасто. Цена нохчийн а, тГеэчна а дешнаш довза. Тайп-тайпанчу лексически дошамашкахь (маГнин</p>	<p>Барта хаттар Йозанан таллар Тестировани</p>	<p>www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p>

					дошамаш, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамаш) оышу хаам каро а, цунах пайдаэца а.		
6.4	Фразеологи	3	1	0	Фразеологизмаш йовза. Фразеологизмийн маъИна дийца, уыш синонимашца а, йукъарчу дешнийн цхъаьнакхетаршца а хийца. Къамелехь фразеологически карчамех пайдаэца, пайдаэцаран гуо а, тIекаренан хъелаш а лоруш.	Тестировани Барта хаттар Йозанан таллар	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.5	Дешан хIоттам а, дошкхолладалар а	10	1	1	Морфемин меттан уггар жимачу маъИнечу декъан санна башхалонаш билгалйаха. Дашехь морфемаш йовза (орам, дешхълалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схъакъасто. Дешнийн кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь хийцалуш долу аьзнаш каро. Дешнийн морфемни анализ йан. Цхъанаораман (гергара) дешнаш къасто а, харжа а	Диктант Барта хаттар Йозанан таллар Изложени	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		34	2	2			
Дакъа 7. МОРФОЛОГИ. КЪАМЕЛАН ОБЪДАНГАЛЛА. ОРФОГРАФИ							
7.1	Морфологи лингвистикин дакъа санна	1	0	0	Дешан грамматически маъИнин башхаллаш билгалйаха а, церан анализ йан а, лексически маъИница дуьстича. Коьрта къамелан дакъош а, церан кепаш а (Iамийнчун барамехь), гIуллакхан къамелан дакъош а (йукъара кхетам) довза. Морфологин коьрта кхетамаш бовза. Коьртачу къамелан дакъойн ладаме билгалонаш хаа.	Йозанан хаттар	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

						Дешнийн лексико-грамматически тайпанах санна къамелан декъах, дешан грамматически маъІнех, нохчийн маттахъ дешарна тІехъажийна декхарш кхочушдарна леринчу къамелан дакъойн къепех долчу хаарех пайдаэца. ЦІердешнаш, билгалдешнаш, хандешнаш довза. Тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехъ а, къамел дарехъ а морфологех долчу хаарех пайдаэца.		
7.2	ЦІердош	14	1	0		ЦІердешан йукъара грамматически маъІна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш къасто а, церан башхалонаш билгалйаха а. Къамелехъ цІердашо кхочушдечу гІуллакхах кхето. Долахъ а, йукъара а цІердешнаш, са долу а, са доцу а хІума билгалйен цІердешнаш къасто. ЦІердешнийн легарш къасто. ЦІердешнийн грамматически классаш йовза. ЦІердешнийн дукхаллин терахъан кепаш нийса кхолла а, къамелехъ царах пайдаэца а. ЦІердешнийн морфологически анализ йан. ЦІердешнийн нийсайаздаран норманаш (цу йукъахъ цІердешнашца ца нийсайаздаран норма а) ларйан.	Тестировани Барта хаттар Йозанан таллар	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		15	1	0				
Дакъа 8. СИНТАКСИС. КЪАМЕЛАН ОБЪДАНГАЛЛА. ПУНКТУАЦИ								
8.1	Синтаксис лингвистикин дакъа санна. Дешнийн цхъаьнакхетар	6	0	1		Синтаксисан дакъош довза (дешнийн цхъаьнакхетар а, предложени а). Сацаран хъаьркийн функцеш къасто. Предложенера дешнийн цхъаьнакхетарш къасто; коьртачу дешан морфологически билгалонашка хъаьжжина, дешнийн цхъаьнакхетарийн тайпанаш довза (цІеран, хандешан). Дешнийн цхъаьнакхетарехъ дешнаш цхъаьнакхетаран норманаш талхор къасто.	Барта хаттар Йозанан таллар Изложени Зачет	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

8.2	Цхьалхе шинахІоттаман предложени	22	1	1		Аларан Іалашоне хьаьжжина (дийцаран, тІедожоран, хаттаран), эмоцин билгалоне хьаьжжина (айдаран, айдаран йоцу), грамматически лардийн масалле хьаьжжина (цхьалхе, чолхе), коьртаза меженаш хиларе хьаьжжина (йаьржина, йаржаза) предложенеш йовза а, церан башхалонаш билгалйаха а. Йаьржина, йаржаза предложенеш къасто, уьш йустарна бахьанаш каро а, йуста а. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш къасто (Іамийнчун барамехь). Цхьанатайпанчу меженашца, тІедерзарца чолхейевлла цхьалхе предложенеш йовза. ТІедерзарх пайдаэца диалогически а, монологически а къамелехь, кехат тІехь, дІакхайкхорехь, и.д.кх. Цхьалхечу а, чолхечу а предложенешкахь сацаран хьаьркаш хІитгоран пунктуационни норманаш йозанехь ларйан. Цхьалхечу предложенин синтаксически анализ йан. Цхьалхе, чолхе предложенеш йовза.	Диктант Тестировани Барта хаттар Йозанан таллар Сочинени	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		27	1	2				
Дакъа 9. КАРЛАДАККХАР								
9.1	Іамийнарг карладаккхар, тІечІагІдар.	2	0	0		Іамийнарг карладаккхар, тІечІагІдар. ЦІердешнийн, билгалдешнийн, хандешнийн тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а, къамел дарехь а морфологех долчу хаарех пайдаэца. Цхьалхечу предложенин синтаксически анализ йан. Цхьалхе, чолхе предложенеш йовза.	Барта хаттар Зачет	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		2	0	0				
Дакъа 10. ЖамІдаран таллар								
10.1	Сочинени	2		2		Сочинени язйан		
10.2	Изложени	2		2		Изложени язйан		
10.3	Талламан белхаш	6	6			Талламан болх йазбан		

Дерриг:	10	6	4				
Программица сахътийн барам	10 2						

НОХЧИЙН МЕТТАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

5 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Жам1даран кеп.
		Сахьт	Талла ман белха ш	Кхолла раллин белхаш		
	МАТТАХ ЛАЬЦНА ЙУКЪАРА ХААМАШ (2 с.)					
1	Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьалла а.	1	0	0		Барта хаттар
2	Лингвистика маттах лаьцна Гилма санна.	1	0	0		Йозанан таллар
	КАРЛАДАККХАР (3 с.+ 1с.)					
3	Гамийнарг карладаккхар. Дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш.	1	0	0		Барта хаттар
4	Къамелан дакъош. Ц1ердош. Ц1ердешан дожарш.	1	0	0		Барта хаттар.
5	Билгалдош.	1	0	0		Йозанан таллар
6	Хаарш талларан болх	1	1	0		Диктант
	СИНТАКСИС. КЪАМЕЛАН ОБЪДАНГАЛЛА. ПУНКТУАЦИ ДЕШНИЙН ЦХЪАЬНАКХЕТАР (6 с. + 1 с)					
7	Синтаксисах, пунктуацех лаьцна кхетам.	1	0	0		Барта хаттар.
8	Сацаран хьаьркаш а, церан функцеш а.	1	0	0		Барта хаттар
9	Дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а синтаксисан дакъош.	1	0	0		Йозанан таллар
10	Дешнийн цхьаьнакхетар а, цуьнан билгалонаш а.	1	0	0		Барта хаттар
11	Коьртачу дешан морфологически билгалонашка хьаьжжина, дешнийн цхьаьнакхетаран коьрта тайпанаш (ц1еран а, хандешан а).	1	0	0		Йозанан таллар

12	Изложени	1	0	1		Изложени
	<i>ТЕКСТ (5 с.)</i>					
13	Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан композиционни дахIoTтам.	1	0	0		Барта хаттар
14	Къамелан функционални-маьIнин тайпанаш.	1	0	0		Барта хаттар
15	Дийцар къамелан тайпа санна.	1	0	0		Барта хаттар
16	Текстан маьIнин анализ.	1	0	0		Барта хаттар
17	Текстан хаамаш хийцар.	1	0	0		Йозанан таллар
	ЦХЪАЛХЕ ШИНАХIОТТАМАН ПРЕДЛОЖЕНИ (21 с. + 2 с.)					
18	Предложени а, цуьнан билгалонаш а. Предложенийн тайпанаш.	1	0	0		Йозанан таллар
19	Талламан болх	1	1	0		Диктант
20	Дийцаран предложенийн маьIнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0		Барта хаттар
21	Хаттаран предложенийн маьIнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0		Йозанан таллар
22	Тедожоран предложенийн маьIнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0		Барта хаттар
23	Айдаран а, айдаран йоцчу а предложенийн маьIнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0		Йозанан таллар
24	Предложенин чаккхенехь сацаран хьаьркаш.	1	0	0		Барта хаттар
25	Интонаци.	1	0	0		Йозанан таллар
26	Сочинени	1	0	1		Сочинени
27	Подлежащи.	1	0	0		Барта хаттар
28	Сказуеми.	1	0	0		Йозанан таллар
29	Предложенин коьртаза меженаш.	1	0	0		Барта хаттар
30	Кхачам.	1	0	0		Йозанан таллар

31	Къастам.	1	0	0		Барта хаттар
32	Латтам.	1	0	0		Йозанан таллар
33	Грамматически лардийн масалле хъаьжжина, предложенийн тайпанаш: цхьалхе, чолхе.	1	0	0		Барта хаттар
34	Йаьржина а, йаржаза а предложенеш.	1	0	0		Йозанан таллар
35	Предложенин цхьанатайпана меженаш, къамелехь цара деш долу гIуллакх.	1	0	0		Барта хаттар
36	Предложенин цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш.	1	0	0		Барта хаттар
37	Тедерзар. Тедерзарехь сацаран хъаьркаш.	1	0	0		Барта хаттар
38	Цхьалхечу предложенин синтаксически къастам.	1	0	0		Йозанан таллар
39	Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш.	1	1	0		Йозанан таллар
40	Ма-дарра къамелехь сацаран хъаьркаш.	1	0	0		Практически болх
41	МОТТ А, КЪАМЕЛ А (2 с. + 1 с.)					
	Мотт а, къамел а.	1	0	0		Барта хаттар
42	Монолог. Диалог. Полилог.	1	0	0		Йозанан таллар
43	Талламан болх.	1	1	0		Диктант
	ФОНЕТИКА. ГРАФИКА (11 с. + 1 с.)					
44	Фонетика а, графика а лингвистикин дакъош санна.	1	0	0		Барта хаттар
45	Аз меттан дакъа санна. Озан маьІна къасторан гIуллакх.	1	0	0		Йозанан таллар
46	Нохчийн меттан мукъачу аьзнийн система.	1	0	0		Барта хаттар
47	Нохчийн меттан мукъазчу аьзнийн система.	1	0	0		Йозанан таллар
48	Къамелан дарехь аьзнийн хийцадалар.	1	0	0		Барта хаттар
49	Фонетически транскрипцин элементаш.	1	0	0		Йозанан таллар

50	Дешдакъя. Тохар.	1	0	0		Барта хаттар
51	Аьзнаш, элпаш цхьяьнадар.	1	0	0		Йозанан таллар
52	Нохчийн алфавитан хЮтгам. Дош фонетически къастор.	1	0	0		Барта хаттар
53	Орфоэпи лингвистикин дакъя санна.	1	0	0		Йозанан таллар
54	Интонаци, цуьнан функцеш. Интонацин коьрта Элементаш	1	0	0		Ша-шен мах хадор «Жам1даран кехатца»
55	Сочинени.	1	0	1		Сочинени
	ОРФОГРАФИ (3с)					
56	Орфографи лингвистикин дакъя санна.	1	0	0		Барта хаттар
57	Й элпан нийсайаздар.	1	0	0		Йозанан таллар
58	Къасторан ъ, ь хьяьркийн нийсайаздар.	1	0	0		Барта хаттар
	ЛЕКСИКОЛОГИ (7 с.)					
59	Лексикологи лингвистикин дакъя санна.	1	0	0		Барта хаттар
60	Дош – меттан коьрта дакъя. Цхья маьІна долу а, дукха маьІнаш долу а дешнаш.	1	0	0		Йозанан таллар
61	Дешан нийса а, тІедеана а маьІнаш.	1	0	0		Барта хаттар
62	Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.	1	0	0		Йозанан таллар
63	Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.	1	0	0		Барта хаттар
64	Лексически дошамийн тайпанаш а, ненан меттан дешнийн хьал карадерзорехь цара ден гІуллакх а.	1	0	0		Йозанан таллар
65	Цена нохчийн а, тІеэцна а дешнаш.	1	0	0		Барта хаттар
	ФРАЗЕОЛОГИ (3 с. + 1 с.)					
66	Фразеологизмаш, церан маьІна, царах пайдаэцар.	1	0	0		Барта хаттар.
67	Талламан болх. Тест №1.	1	1	0		Тестиrowани
68	Фразеологически дошамаш.	1	0	0		Йозанан таллар

69	Лексикологич 1амийнарг карладаккхар.	1	0	0		Барта хаттар
	<i>ДЕШАН ХИОТТАМ А, ДОШХОЛЛАДАЛАР А (10 с. + 2 с.)</i>					
70	Морфема меттан уггар жима маъне дакъа.	1	0	0		Барта хаттар
71	Дешан лард.	1	0	0		Йозанан таллар
72	Морфемийн тайпанаш: орам.	1	0	0		Барта хаттар
73	Морфемийн тайпанаш: дешхълхе.	1	0	0		Йозанан таллар
74	Талламан болх.	1	1	0		Диктант
75	Морфемийн тайпанаш: суффикс.	1	0	0		Барта хаттар
76	Морфемийн тайпанаш: чаккхе.	1	0	0		Йозанан таллар
77	Цъханаораман (гергара) дешнаш.	1	0	0		Барта хаттар
78	Нохчийн маттахъ дешнаш кхолладаларан коьрта кепаш.	1	0	0		Йозанан таллар
79	Дешнаш кхолладаларехъ а, хийцадаларехъ а морфемашкахъ мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн хийцадалар.	1	0	0		Барта хаттар
80	Дешнийн морфемни анализ.	1	0	0		Йозанан таллар
81	Изложени	1	0	1		Изложени
	<i>МОРФОЛОГИ. КЪАМЕЛАН ОЪЗДАНГАЛЛА. ОРФОГРАФИ (17 с. + 1с.)</i>					
82	Морфологи лингвистикин дакъа.	1	0	0		Барта хаттар
83	Цердош къамелан дакъа санна.	1	0	0		Йозанан таллар
84	Цердешан йукъара грамматически маъна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш.	1	0	0		Барта хаттар
85	Къамелехъ цердешан гIуллакх.	1	0	0		Йозанан таллар

86	Долахь а, йукъара а цӀердешнаш, цера нийсайаздар.	1	0	0		Барта хаттар
87	ЦӀердешнийн грамматически классаш.	1	0	0		Йозанан таллар
88	ЦӀердешнийн терахь.	1	0	0		Барта хаттар
89	ЦӀердешнийн терахь.	1	0	0		Тестировани
90	ЦӀхьаллин йа дукхаллин терахьан бен кеп йоцу цӀердешнаш.	1	0	0		Йозанан таллар
91	ЦӀердешнийн легарш.	1	0	0		Барта хаттар
92	ЦӀердешнийн легарш.	1	0	0		Йозанан таллар
93	Дожарийн маӀна.	1	0	0		Йозанан таллар
94	Дожарийн маӀна.	1	0	0		Практически болх
95	ЦӀердешнаш кхолладаларан некъаш.	1	0	0		Барта хаттар
96	ЦӀердешнаш кхолладаларан некъаш.	1	0	0		Практически болх
97	ЦӀердешнашца ца нийсайаздар.	1	0	0		Йозанан таллар
98	ЦӀердешнаш морфологически къастор.	1	0	0		Барта хаттар.
99	Шеран талламан болх.	1	1	0		Диктант
	Карладаккхар (3 с.)					
100	Предложенин коьрта, коьртаза меженаш.	1	0	0		Практически болх
101	Тедерзарца йолу предложени, интонацин башхаллаш.	1	0	0		Йозанан таллар
102	Монолог. Диалог.	1	0	0		Зачет
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		102	6	4		

Хъехаран-методикин латтор

Дешархочунна:

1. Нохчийн мотт. Белхан тетрадь. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.
2. Учебник Овхадов М.Р., Махмаев Ж.М., Абдулкадырова Р.А., «Нохчийн мотт» 5 класс. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.
3. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – Грозный: ФГУП «ИПК «Грозненский рабочий», 2010. – 656 с.

Хъехархочунна:

1. Тимаев А.Д., Ирезиев С-Х.С-Э., Абубакаров А.Х. Практический курс морфологии чеченского языка. – Грозный: ФГУП «Издательский комплекс «Грозненский рабочий», 2012. – 176 с.
2. Хъехархочунна г1оьнна «5-чу классехь нохчийн мотт хъехаран методически куьйгалла», Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий»-2019
3. Эдилов. С.Э. Самукъане грамматика. 5-11 классашна дешаран пособи. (Занимательная грамматика. Учебное пособие для 5-11 классов). – Грозный: «Арфа-Пресс», 2012. – 368 с.
4. Эдилов С.Э. Ловзуш, Йема. Юьхьанцарчу классийн хъехархошна методически пособи. (Играя, учимся. Методическое пособие для учителей начальных классов). – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2007. – 430 с.
5. Эдилов С. Э. Изложени язйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 240 аг1о.
6. Эдилов С. Э. Сочинени язйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 160 аг1о.

Хаамийн-ресурсийн латтор

1. Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка)//URL: <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus>
2. Образовательный портал «Чеченская электронная школа»
//URL: <https://desharkho.ru>
3. Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам //URL: <https://ps95.ru/dikdosham/ru>